

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
2. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. шк., 1989. 608 с.
3. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості: Наук. монографія. Київ : Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 256 с.
4. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. Москва : Высш.шк., 1984. 174 с.

УДК 159.925

*Л. В. Долинська,
кандидат психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної і соціальної психології;
НПУ імені М. П. Драгоманова
В. Ю. Роєнко,
аспірантка кафедри психології
НПУ імені М. П. Драгоманова*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню психологічних чинників розвитку соціального інтелекту. Здійснено аналіз зовнішніх та внутрішніх чинників, огляд емоційного компоненту соціального інтелекту. Означено психологічні чинники, які можуть мати найбільший вплив на розвиток соціального інтелекту у підлітковому віці.*

***Ключові слова:** соціальний інтелект, підлітковий вік, психологічні чинники, розвиток, інтелектуальний розвиток, соціалізація.*

***Abstract.** The article is devoted to the study of psychological factors in the development of social intelligence. The analysis of external and internal factors, the review of an emotional component of social intelligence is carried out. The psychological factors that can have the greatest influence on the development of social intelligence in adolescence are identified.*

***Keywords:** social intelligence, adolescence, psychological factors, development, intellectual development, socialization.*

Соціальний інтелект - це поняття сучасної психології, яке в даний момент знаходиться в процесі вивчення і розвитку. Саме слово походить від латинського "intellectus" , що в перекладі означає «розуміння», «пізнання», «розум». Спочатку даний термін означав виключно раціональні розумові функції людської психіки, а сьогодні він вже вважається родовим терміном, який охоплює пізнавальні процеси в цілому. Різноманіття підходів до визначення терміну «соціальний інтелект» свідчить про неоднозначність його структури. При цьому у визначеннях даного терміна можна виділити кілька загальних моментів:

- велика частина підходів трактує соціальний інтелект як здатність, стало бути, він пов'язаний з конкретною діяльністю і являє собою особистісну освіту;

- вчені визнають, що соціальний інтелект є незалежним від загального інтелекту;

- соціальний інтелект - це складне структурне утворення, яке складається з набору здібностей;

- в якості предмета названих здібностей служить встановлення відносин між подіями, де діючими особами виступають сам індивід і його соціальне оточення. Емпіричні дослідження психології зачіпають проблему соціального інтелекту головним чином в аспектах вивчення особливостей соціального інтелекту і психологічних якостей людини, а також взаємозв'язку із загальним інтелектом і його складовими [8]. Та не зважаючи на понад 100-річне дослідження соціального інтелекту зарубіжними та вітчизняними вченими, проблема взаємозв'язку та взаємовпливу особистісних якостей та соціального інтелекту розроблена недостатньо, адже результати досліджень є неповними та мають, подекуди, суперечливий характер.

Передумовами розвитку соціального інтелекту є як зовнішні (або соціальні), так і внутрішні психологічні чинники. До зовнішніх чинників науковці відносять: оточення, умови міжособистісного пізнання і соціальну ситуацію розвитку дитини (О.В. Шешукова; І.С. Володіна; О.І. Пащенко та ін.) виховання та освіти (Л.С. Виготський; О.І. Власова; В.П. Медведєв; О.І. Редько), культурне середовище (Л.С. Виготський; О.О. Бодальов; І.Б. Кудінова та ін.), стилі батьківського виховання, матеріальний та соціальний статус родини (А. Kohn; В. Speicher; О.І. Пащенко та ін.), самоосвіту, досвід тощо.

Внутрішніми є індивідуально-психологічні чинники: нейродинамічні, біохімічні, морфологічні та особистісні властивості людини.

Біологічними передумовами розвитку соціального інтелекту, як і розвитку інтелекту взагалі, є морфологічна будова головного мозку людини, особливості вищої нервової діяльності та нейродинамічні властивості нервової системи – і це є біологічна основа усіх психічних функцій. Психічна діяльність людини можлива завдяки значній кількості механізмів (фізіологічних, біохімічних, нейрофізіологічних), які забезпечують сприйняття інформації, перетворення її на сигнали, інтерпретацію сприйнятого, планування діяльності і регуляцію поведінки. Саме це дозволяє індивідууму активно орієнтуватись та пристосовуватись до навколишнього середовища [4].

Нейропсихологія та нейрофізіологія активно займається вивченням діяльності головного мозку, цілісного функціонування нервової системи та співвідношення різних ділянок мозку з різними психічними проявами. Зокрема відомо, що основою психічної діяльності людини є кора великих півкуль головного мозку, хоча останні дослідження говорять про деяку неоднозначність тверджень про пряме співвіднесення вищих психічних функцій з фізіологічними та анатомічними структурами головного мозку. На думку вчених у формуванні вищих психічних функцій велику роль відіграють психологічний та соціальний фактори [2; 4]. Такої думки притримувався, зокрема, Л.С. Виготський. Він вважав, що такі психічні функції як пам'ять, увага, уява, сприйняття, мислення та мовлення мають соціальну природу, а не біологічну. Вони є наче відбитком соціального оточення [1].

Клінічні дослідження доводять, що фронтальна кора лобних долей має провідне значення для загального розумового розвитку людини, вольового самоконтролю, формування її особистісних та моральних якостей, оцінки обставин, цілепокладання та формування соціально зрілої поведінки. Натомість, пошкодження цих мозкових структур призводить не лише до зниження розумового розвитку і унеможливлення планування діяльності, а і до появи асоціальної поведінки. Деякі ділянки лобних долей також традиційно пов'язують з емоційністю та стресостійкістю, що для вирішення конфліктів та формування соціально прийнятних форм поведінки має велике значення [2; 4; 7].

Разом з тим сучасні дослідження соціальної неврології, що займається вивченням соціального впливу на активність різних ділянок головного мозку, підтверджують значущість соціальних подій та загроз при формуванні рівня психічної активності людини та її поведінки. Як бачимо, у розвитку особистості людини морфофізіологічні та соціальні чинники є взаємообумовленими.

Не менш важливим чинником розвитку соціального інтелекту (соціальних здібностей) є нейродинамічні властивості нервової системи (збудження та гальмування, врівноваженість, сила, рухливість нервових процесів) – тип нервової системи та показники темпераменту, фізіологічна основа якого визначається взаємодією обох сигнальних систем, а також кори головного мозку з підкіркою. Саме темперамент є визначальним у швидкості виникнення психічних процесів, їх перебігу, у мовній та руховій активності, поведінкових проявах та загальній психологічній активності індивідууму. Такі властивості як темп реакцій, активність, реактивність, сенситивність, інтро- або екстравертованість, ригідність або пластичність також співвідносяться з основними типами нервової системи [2]. Не менш значущою, на думку В.М. Русалова, є така властивість темпераменту як емоційність (емоційна збудливість, емоційна вразливість, домінантність певних емоцій тощо) [5]. Нейродинамічні властивості та структурні компоненти темпераменту вивчали: Zhonggeng Chen, Yan Wank; В.М. Русалов; О.С. Михайлова; Г. Айзенк, Д.В. Ушаков тощо.

До внутрішніх чинників, що зумовлюють розвиток соціального інтелекту, науковці також відносять:

- індивідуально-типологічні особливості такі як вік (О.В. Ватіна; М.О. Каліновська; О.В. Луньова; О.В. Біляєва, тощо) та стать (Я.І. Михайлова, 200; В.О. Порядіна, 2007; О.В. Шешукова, 2008; О.М. Калиновська, 2011; О.В. Шилова);

- індивідуально-психологічні чинники: спрямованість особистості (С.І. Редько); лідерські якості, активність (Ю.М. Ємельянов; В.М.Куніцина; Д. Големан; С.В. Ситнік; А.Г. Шмелев); систему цінностей та моральні якості (С.І.Редько; О.В. Луньова); мотивація досягнення успіху (О.І. Пащенко; С.І. Редько) - особистісні характеристики: характер (Kimberly A. Barchard, A. Ralph Hakstian; О.І. Пащенко; Г.М. Молокостова; Т.І. Шалаєва та ін.); самооцінку – (Н.О. Кудрявцева; Я.І. Михайлова; О.В. Шилова; С.Д. Смирнов тощо) та особливості емоційно-вольової сфери (емоційна чутливість, емпатія,

рефлексивність, емоційна саморегуляція, самоконтроль) (Дж. Гілфорд; Д. Големан; М.О. Каліновська тощо) [3]. Результатом сформованості емоційного компонента соціального інтелекту є здатність до узагальнення і виділення істотних ознак в різних невербальних реакціях людини, а також рефлексія власного стану в різних ситуаціях, саморегуляція і самоконтроль. Особливе місце також займає емпатія як здатність емоційно відгукуватися на проблеми іншої людини.

Висновки. Соціальний інтелект - це одна зі здібностей, яка може допомогти успішному функціонуванню людини в навколишньому її соціумі і ефективності її в тій, чи іншій діяльності, тож виділення психологічних чинників розвитку соціального інтелекту є актуальним та перспективним напрямком, з метою подальшого пошуку методів та шляхів його розвитку.

За нашим припущенням, враховуючи особливості підліткового віку, найбільш значимими психологічними чинниками формування соціального інтелекту у цей віковий період є: самооцінка, саморегуляція поведінки, рівень рефлексивності, емпатія, комунікативні та організаторські здібності, а також спрямованість особистості, що і буде предметом подальшого емпіричного дослідження.

Список використаної літератури:

1. Выготский Л.С. История развития высших психических функций. Собр. соч.: в 6 томах. Москва : Педагогика, 1983. Т.3. 368 с.
2. Голдберг Е. Управляющий мозг. Лобные доли, лидерство и цивилизация. Москва : Смысл, 2003. 335 с.
3. Каплуненко Я. Ю. Особистісні чинники розвитку соціального інтелекту у фахівців соціономічних професій : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2016. 262 с.
4. Рок Д. Мозг. Инструкции по применению. Как использовать свои возможности по максимуму и без перегрузок. Москва : изд-во Альпина Паблишер, 2014. 374 с.
5. Русалов В.М., Дудин С.И. Темперамент и интеллект: общие и социальные факторы развития. *Психол. журнал*. 1995. Т.16., №5. С. 12-23.
6. Damasio A. The Frontal Lobes. *Clinical Neuropsychology* / Ed. By K.Heilmen, E. Valenstein. New York: Oxford University Press, 1993. P. 360–412.

7. Selman R. The growth of interpersonal understanding: Developmental and clinical analyses. New York: Academic Press, 1980.

УДК 159.9

Л. В. Долинська,

*кандидат психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної і соціальної психології;*

НПУ імені М. П. Драгоманова

Г. А. Чернякова,

*асистент кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій*

Сумський державний університет

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ КОПІНГ- СТРАТЕГІЙ БАТЬКІВ З ЇХ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ

Анотація. У статті зроблено спробу розглянути проблему взаємозв'язку батьківських копінг-стратегій з їх індивідуально-психологічними властивостями. Представлено короткий аналіз результатів дослідження індивідуальних способів подолання батьками стресових ситуацій, пов'язаних із вихованням підлітків та таких індивідуально-психологічних характеристик, як: рівень емпатії, рефлексії, саморегуляції та особливостей ціннісних орієнтацій батьків.

Ключові слова: копінг-поведінка, когнітивні, емоційні, поведінкові копінг-стратегії, емпатія, рефлексія, саморегуляція, ціннісні орієнтації.

Abstract. The article attempts to consider the problem of the correlation of parental coping strategies with their individual psychological features. A brief analysis of the research of individual ways of overcoming stressful situations by parents related to the upbringing of adolescents and such individual psychological characteristics as: the level of empathy, reflection, self-regulation and features of parents' values.

Keywords: coping behavior, cognitive, emotional, behavioral coping strategies, empathy, reflection, self-regulation, value orientations.

Глобальні політичні, соціальні, економічні, екологічні виклики сучасності значною мірою впливають на психологічний стан та порушують